

דרך משל) מימי קדם (הוא שימש גם בתחזורת הקירוי של ארוות-שלמה במגידו).
 ובתים מקורים גגות מורכבים כאלה (גמלון באמצע ושני שיפועים כלפי חוץ משני
 הצדדים) מצויים רוב בסוריה למן המאה ה' אחר ספח"ג ואילך³².
 כך מי שישווה את שתי תחזורות הגגות זו אל זו יווכח מיד מה רב ההבדל
 ביניהן ביחסי השטחים החלקים (ר' ציור א' פה וציור ג' בידיעות ט', ע' 13). ולדעתי
 מתווה את הדרך לתחזורת כזאת תחזרתם של קוהל ווטצינגר לחזית בית-הכנסת
 באדכה. החלון שקבעוהו— ובצדק— בקומה ב', מקושט כונכה מעליו, ומעל לכונכה
 מתרומם גמלון חד המסתיים בשני קצותיו מלמטה בכרכובים שטוחים מימין ומשמאל,
 הנמשכים מעל לארבעת העמודים (שניים שניים מכל צד), המפארים ועוטרים את
 צדי החלון³³. כלום לא היה נכון לתחזר גם את הגג בצורה מקבילה? גמלון חד יותר
 באמצע (מעל לאולם התווך של הבסיליקי) ושני גגות משופעים, או אולי שטוחים,
 מהצדדים (מעל לאגפי הבסיליקי)? ואפילו במטבעות בנות הזמן נמצא חזיתות כאלה³⁴.
 הנראות כמקורות גג-גמלון (ומתחתיו קשת באמצע הכרכוב הישר) בתווך, וגגות
 שטוחים (?) משני הצדדים, מעל לעמודים הניצבים מימין הפתח ומשמאלו.
 (המשך יבא)

H. C. Butler, *Architecture and Other Arts*, p. 93 (Interior of Church 'ר' 32
 at Khirbet-Hass — IVth cent. — יו הגגות מעל לאגפים מראה בעליל כי אלה היו מיוחדים ולא
 התאחדו עם הגג שמעל לאולם-התווך לגג-גמלון אחד); 100 (W. Façade of Basilica at
 Ruweiḥa — IVth cent.); 143 (fig. 54 — Section of Church at Northern Dānā —
 483 A. D.); 146 (East End of Church at Mshabbak — Vth cent.); etc.
 האלה מצויות בנסות משולשות בקומת-הקרקע וחלונות בקומה ב' (רק באולם התווך), ולפיקים גם בגמלון.
 בוודאי עתיקו הנוצרים הקדומים את תכניתיהם מבניי בתי-הכנסת היהודיים; מכל-מקום חיקו אלה ואלה
 את בניין הבסיליקי הרומאית.
 33) ר' קוהל ווטצינגר, שם, ציורים 231-228 (בעע' 116-117) והשווה אל ציור 251 (בע' 124).
 34) F. W. Madden, *The Coins of the Jews*, p. 250; G. F. Hill, *Cata-*
logue of the Greek Coins of Phoenicia, pls. X, 1; 5; 9-11; XII, 17; 18

זוטות והערות

בן סירא ד', ל"א

בידיעות שנה זו, ע' 24, מביא פרופ' שובה את היווני לס' בן סירא ד', ל"א, ומוסיף
 כי כ"י א של העברי גורס שם קפוצה, וכ"י ג גורס קפודה. ולוה מעיר שובה בהערה: "סגל
 (ספר חכמת בן סירא השלם) מקבל את הנוסח קפודה.... אולם קפוצה היא הגירסה הנכונה,
 וקפודה היא טעות המעתיק; השווה דבר' ט"ו, ז'.... יש לנו איפוא רק גירסה אחת לפי H".
 הכתוב בס' דברים היה ידוע גם לי, וכן היתה ידועה לי יפה הדעה שקפודה הוא טעות
 בכ"י ג, כי הרי כך אומרים כל העורכים והמפרשים לס' ב"ם שקדמוני: שכתר, ואחריו
 ישראל לוי, סמנד, פטרס ואחרים. ואם בכל זאת העדפתי את הגרסה הקשה יותר קפודה,
 בוודאי עשיתי זאת מתוך טעם מספיק, אלא שלא יכולתי לברר את הטעם בספרי הגל, מפני
 תכניתו המצומצמת של הספר, כמו שלא יכולתי להביא בספרי הקטן ההוא את הטעמים לכמה
 וכמה חידושים ותיקונים אחרים בנוסחת ב"ם. כמו שהערתי על זה שם בהקדמה.

וכן אין כל ספק שהכתוב הוא בס' דברים היה ידוע גם לסופר בעל כה"י החשוב ג, ובכל זאת כתב רק קפודה, ולא כמו שאומרים שובה והמפרשים הנ"ל, מפני שטעה הסופר ושיבש צ-ד, אלא מפני שהוא מצא קפודה במקור שלו. ולא רק הוא קרא קפודה במקור, אלא בעלי התרגומים העתיקים, היווני (ואחריו הלטיני) והסורי אף הם גרסו במקור שלהם קפודה ולא קפוצה.

אני מעדיף את גרסת כ"י ג לא רק במלה זו, אלא בכל הפסוק. והנה שתי הגרסות של העברי:

כ"י ג אל תהי ירך מושטת לשאת ובעת השב קפודה

כ"י א אל תהי ירך פתוחה לקחת וקפוצה בתוך מתן

ב"ס מדבר בפסקה זו לא על נתינת צדקה וסיוע לעניים, כמו דברים ט"ו, ז'ח', אלא על המידות של בושה, רעה וטובה, ושל חוצפה המתגלית בדברי גאוה (שם פס' כ"ט; אצלי פס' ל"א), בהטלת אימה על בני הבית (ל'; ל"ב), ובלקחה מאחרים בלי רצון להחזיר (ל"א; ל"ג). ולפיכך אין כאן מקום לומר שבוודאי השתמש ב"ס בלשון הכתוב בס' דברים, כי דברי ב"ס ודברי הכתוב בס' דברים עוסקים בעניינים שונים. אולם מהשוואת שתי הגרסות של הפסוק בב"ס יוצא ברור שגרסתו של ג, שהיא קשה יותר, היא גם קרובה יותר לגרסה המקורית של ב"ס עצמו. גרסת ג לא היתה יכולה להיווצר מתוך גרסת א, בעוד שלהפך גרסת א יכולה היתה להיווצר מתוך גרסת ג. פתוחה, קפוצה היא גרסה קלה יותר ומעין פירוש (לא לגמרי נכון) למושטת, קפודה, על פי הכתוב בס' דברים. וכך לקחת הוא פירוש של לשאת, על פי השימוש במשנית (כמו למשל בביטוי "לשאת ולתת", משנה ע"ז א' א' ועוד), ולפעמים גם במקראית (כמו במדבר ט"ו, ט"ו). ומכיון שלשאת אפשר לפרש גם להרים¹, או לסבול, לפיכך שינו בגרסה המאוחרת ואמרו, או כתבו, לקחת, שפירושו אינו נותן מקום לטעות. זהו בהתאם לנטיה שאנו מוצאים בהרבה מקומות בכפילות ובשינויי גרסה המרובים בכ"י של ב"ס העברי וגם בציטטות מס' ב"ס אצל רז"ל, שהמאוחרים השתדלו להפשיט את המליצות של ב"ס, ולמסור את פתגמיו בלשון פשוטה ומובנת לכל². בתוך שאין לו מובן כאן, הוא כנראה שיבוש מן ובעת על ידי סירוס האותיות ושיבוש ע-ך. מתן במקום השב הוא (כמו שאוכיז להלן) שינוי קדום שנמצא גם בסורי ויווני II ובלטיני³, ושנוצר, כפי הנראה, בהשפעת הניגוד אל לקחת.

גם התרגומים העתיקים מתאימים לגרסה של ג:

יווני: $\mu\eta \xi\sigma\tau\omega \eta \chi\rho\epsilon\iota \sigma\upsilon\varsigma \acute{\epsilon}\kappa\tau\epsilon\tau\alpha\mu\acute{\epsilon}\nu\eta \epsilon\lambda\varsigma \tau\acute{o} \lambda\alpha\beta\epsilon\iota\upsilon$

$\kappa\alpha\iota \acute{\epsilon}\nu \tau\acute{o} \acute{\alpha}\pi\omicron\delta\iota\delta\acute{o}\nu\alpha\iota \sigma\upsilon\nu\epsilon\sigma\tau\alpha\lambda\mu\acute{\epsilon}\nu\eta$

$\acute{\epsilon}\kappa\tau\epsilon\tau\alpha\mu\acute{\epsilon}\nu\eta$ מתרגם מושטת, ולא פתוחה. $\sigma\upsilon\nu\epsilon\sigma\tau\alpha\lambda\mu\acute{\epsilon}\nu\eta$ (= משובה לאחור) מתרגם קפודה, ולא קפוצה. אילו היה כתוב קפוצה במקור העברי של היווני, היה מתרגם באחד הפעלים המשמשים בתה"ש לתרגם את הפעל קפץ במקרא: $\sigma\upsilon\sigma\phi\acute{\iota}\gamma\gamma\epsilon\iota\nu$, בס' דברים שם; או: $\sigma\upsilon\nu\acute{\epsilon}\chi\epsilon\iota\nu$, ישע"ב, ט"ו; תהי' ע"ז (ע"ו), י"ו; $\acute{\epsilon}\mu\phi\rho\acute{\alpha}\sigma\sigma\epsilon\iota\nu$, תהי' ק"ז (ק"ו), מ"ב; איוב ה', ט"ו.

וכך מתרגם הלטיני את גרסתו של ג:

Non sit porrecta manus tua ad accipiendum, et ad dandum collecta

(1) כמו שבאמת טעו Box and Oesterley, המתרגמים והמפרשים של ס' ב"ס בקובץ של Charles ותרגמו בהערה הנוסחית שלהם: to lift up.
 (2) תשובה מחקרי *The Evolution of the Hebrew Text of Ben Sira*, ב"י *JQR* (N. S.), כרך XXV, ע"י 91-149, וביחוד ע"י 118-124, 127, 132, 136.
 (3) הוא נעשה מתוך רצוניה מאוחרת של היווני, יוני II, אבל ביד מחברו היה גם מקור עברי; השווה במאמרי הנ"ל, ע"י 104, וביחוד *H. Herkenne, De veteris Latinae Ecclesiastici etc.* (1899).

אלא שבמקום השב של ג הוא מתרגם לתת, או מתן של א, כפי הגרסה שנמצאת ביווני II⁴), וגם בסורית⁵).

הסורית: לא תהא פשיטא אידך למסב ותהוא קפיסא למחל
פשיטא = מושטת. קפיסא⁶ (= משוכה לאחור) מתרגם רק קסודה. אילו היה במקור העברי של הסורית קפוצה, היה הסורית מתרגם באחד הפעלים המשמשים בת' הפשיטתא לתרגם את הפעל קפץ במקרא: אחד, דבר' שם; ישע' נ"ב, ט"ו; או: סכר, תהל' ק"ו, נ"ב; איוב ה' ט"ו; או: חמל, תהל' ע"ו, י' (ט').

מ. צ. סגל

- J. H. A. Hart, *Eccle-*; R. Smend, *Die Weisheit des Jesus Sirach*, S. 47 השווה (4
siasticus in Greek, p. 103. הארט סובר בטעות בגרסה זו היא מקורית יותר.
(5) רק במפת זה מתאים הסורית לכ"י א, ולא בכל הפסוק, כפי שאומר סמנד, שם.
(6) מן קסט: C. Brockelmann, *Lex. Syr.: retraxit (manum)*

לעניין חמן

ידועה חותמת-החרפושת שנמצאה במגידו בעונת הקיץ 1929 כנראה משפך העיים בחפירתו של שומכר. חותמת זו פורסמה ברשימה מיוחדת שכתבה סטפלוס בסוף הדו"ח הזמני על עונות 1927—1929¹.

ברשימה מעניינת זו, אשר דנה בהרחבה בשני המוטיבים העיסוריים החקוקים באבן החותמת— הגרו'פין והארבה, הגיע המחבר לידי מסקנה כי הכתובת הקצרה החרוטה בין רגלי הגרו'פין, שהוא קראה חמן, כפי הנראה אינה אלא שם אלוהות, שסומלה בחותמת בדמות הגרו'פין². לשם כך טרח המחבר והעלה על רק את זכרם של החמנים אשר במקרא אלא מצא גם קשר עם חמנו אלוהי מצריים³. דבר זה כשהוא לעצמו אינו נראה, שכן הכתובת הרגילה בחותמות ממין זה הוא שם בעלי- החותמת. ורבות החותמות ששם בעליהן חקוק בהן ללא למיד בראש להוראת הקניין או השייכות⁴. ואולם בדיקה מדוקדקת של התצלום, שפרסם סטפלוס, מראה כי מעל לרגלו השמאלית הקדמית של הגרו'פין נמצאת איזו בליטה שאינה נמצאת מעל לרגלו הימנית הקדמית; כלומר בליטה זו אינה שייכת לצידור הגרו'פין עצמו.

בדיקה מדוקדקת של החותמת עצמה⁵ מוכיחה כי נחקה כאן האות למיד, אלא שמחמת קשי

1) W. E. Staples, *An Inscribed Scaraboid from Megiddo*, apud P. L. O. 'r' (1
Guy, *New Light from Armageddon*, OIC No. 9, pp. 49 foll.

2) *idem, ibid.*, pp. 67—68

3) 'r' Cowley, *idem, ibid.*, p. 68

4) *Aramaic Papyri of the Fifth Century B. C.*, Oxford, p. 163, No. 56

5) כך בא שם בעלי-החותמות באבן, שחוקקה בה דמות הגרו'פין הקרס, בלא למד לפניו בחותמתו של אחז (בן) פקחי. 'r' D. Diringer, *IAEP*, pl. XX, 4; חלק מהשם כתוב במדור הצידור (של הגרו'פין). גם בחותמת אחרת חקוק שם בעליה במדור הצידור. 'r' *idem, ibid.*, pl. XXI, 17; גם בבית-הנכות של ממשלת אף-על-פי שדירינגר קורא שם אג'י, יש לקרוא שם לדעתי אב' (ז) יו. גם בבית-הנכות של ממשלת ארץ-ישראל יש חותמת שבה חקוקה פרשת הקרב בין איש-מלחמה וגרו'פין (פרוטוטיפוס של המוטיב הנוצרי על קרב ס"ט-ג'ורג' והדרקון) ובמדור הצידור (שם לא הוגבל כל מדור אחר) חקוקה הכתובת ליקמיהו. המחבר רוצה להביע בזה את תורתו לשלטונות בית-הנכות, אשר האיילו בטובם להירשות לו לבדוק את החותמות, ועזרו לו בדבר זה ברוב אדיבות.